

*Єгоров Владислав Володимирович,
кандидат історичних наук, доцент, кафедра політичних наук КНУБА*

ОСНОВНІ ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ТА ЗМІСТУ ПІДПИСКИ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ ПРО НЕНАЛЕЖНІСТЬ ДО ТАЄМНИХ ГУРТКІВ ТА ТОВАРИСТВ У ПЕРІОД ПЕРЕБУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

В українських землях Російській імперії в другій половині ХІХ ст. внаслідок осмислення урядом значного суспільного значення ролі університетів[5, с.98-100]. відбувалось впровадження «ліберального» Університетського статуту 1863 р., котрий був символом автономії для викладацького складу [4, с.379].Цей процес відбувався на тлі відсутності тривалої традиції університетської освіти[4, с.377]. Водночас, вказаний період позначився все більшим втручанням держави в усі сфери життя, фінансовою залежністю університетів від держави та розширення мережі університетів [4, с.378; 2,с.25,28] Отже, передбачалась участь держави у затвердженні викладачів на відповідних посадах, поряд із практикою суттєвого обмеження (прав і свобод) можливостей піданих держави, а отже й працівників вищої школи бути вільним у своїх політичних, культурних, ідеологічних уподобаннях.

Одним з засобів обмеження була практика укладення підписок, де претендент на чиновницьку (зокрема й викладацьку) посаду письмово фіксував свої зобов'язання (зокрема про неучасть в таємних організаціях) перед урядом. Характерним прикладом такої політики може бути визначена справа про призначення Василя Єрмакова на посаду доцента по кафедрі Чистої математики Університету Св. Володимира від 1874 р. Матеріали цієї справи містяться в Державному Архіві м.Київ в фонді 16 Київського Університету (опис.313 справа №73.) В цій справі про призначення Василя Єрмакова на посаду по кафедрі чистої математики зберігся текст підписки заповненої викладачем при призначенні його на посаду. Цей документ засвідчений претендентом на посаду доцента на кафедрі чистої математики В.Єрмаковим було датовано 17.09.1874 р.

Про її типовий зміст може свідчити згадана справа з текстом підписки засвідченої кандидатом на посаду доцента кафедри перед призначенням. («Справа про призначення Василя Єрмакова на посаду по кафедрі чистої

математики»). В тексті цього зобов'язання зазначалося, що на основі додатку 418 статті 3 тому «Зведення Цивільних законів (1857 р. видання), статуту про службу та 168 статті 14 тому Зводу Законів про попередження «и пресечении» злочинів В.Єрмаков засвідчує, що не належав, не належить, не буде належати ні до яких масонських лож, таємних товариств під якою б вони и назвою не існували. В.Єрмакову було оголошено, що усі такі учасники, а також ті хто відвідував, а бо ті хто знав про них, і всі без виїмки зробились співучасниками таких таємних товариств – зобов'язані про це повідомляти уряд при засвідченні таких підписок. У випадку якщо вони цю інформацію «скроют» їх буде покарано як «... государственных преступников». Саме під таким зобов'язанням залишив свій підпис доц. В.Єрмаков 17.09.1874 р. [1, арк.11]

Викладені в тексті посилання на Зведення законів Російської імперії полягали в тому, що відповідно до статті 418 Т.3 Зведення цивільних законів (за текстом видання 1857 р.) було встановлено, що відповідно у Т.3 статутів про цивільну службу серед інших містився (статут) «Устав о службе Гражданской по определению от правительства». Саме в цьому статуті містився розділ в главі 4 під назвою «О определении в должность» в котрому у відділі другому було сформульовано «Порядок определения к должности» та було викладено положення статті 418 [6, с.89, 92]. В статті було сформульовано припис, що треба підбирати на посади людей гідних, здібних. Зміст припису полягав й у необхідності перевіряти діяльність претендента на попередній службі, як підставу для надання нової посади. До цієї статті було долучено додаток про те, що усі чиновники, «определяемые» в должность» зобов'язуються на підставі статуту про попередження злочинів підписками в тому, що вони не належать до масонських лож, інших таємних товариств, під якою б назвою вони б не існували, й що надалі не будуть до таких належати. Варто зазначити, що зв'язок чиновництва та викладачів вищої школи було визначено у положеннях Університетського статуту 1863 р., котрий діяв на момент складення підписки у 1874 р. Так, тут у розділі (главе) 7 про викладачів зазначалося, що в їхньому призначенні бере участь Міністр освіти (параграф 72), а у отделении II в параграфі 136, а також зокрема у параграфі 138 зазначалося, що приват-доценти вважаються не на державній службі, але допоки знаходяться на посадах користуються перевагами «классных чиновников» [9]. Отже, ці положення пояснюють застосування підписки в процесі призначення викладача на його посаду.

В наведеній підписці також згадано Зведення Законів про попередження та «пресечение» злочинів. «Свод уставов о предупреждении и пресечении преступлений» що містився у Зводі законів Російської імперії що вийшов у 1857 р. в Т.14. серед інших статутів в розділі 3 Т.14. містилась (глава) 5 «О незаконных и тайных обществах», що включала статтю 167, котрою заборонялися товариства які мають шкідливе спрямування, а прикриваються «благонамеренностью», розповсюдженням «человеколюбия», просвіти, а також в статті 168 вказано, що усі таємні товариства і т.д., масонські ложі, думи, управи, під якою б назвою вони б не були – «не могут быть терпимы» в державі [7, с.323–324]. Саме тому, начальникам усіх «присутственных мест», особливо начальникам губерній – Губернатори були збов'язані суворо наглядати, щоб ні під яким приводом таких товариств не створювали. У випадках їх створення Міністру МВС було встановлено припис робити «представление» на «Высочайшее усмотрение» [7, с.324].

В статті 169 «Свода уставов.....» до того ж встановлювалося, що якщо хто таке товариство встановить без відома і згоди уряду – тоді відсилається поліцією до суду[7, с.324].

Частина підписки в котрій повідомляється особі про її відповідальність за недонесення уряду про наявність таємного товариства вочевидь базується на «Уложениях о наказаниях уголовных и исправительных», що були вміщені в т.15 Зведення Законів Російської імперії в Карних законах у виданні 1857р. У главі 6 «О тайных обществах и запрещенных сходбищах» передбачені статтями 360, 361, 362, 364, 365, 366 в котрих розглядається відповідальність за створення, участь, надання приміщень для зібрань заборонених товариств та недонесення про їх діяльність уряду. Ступінь покарання за вказаними проступками співвідносилась з змістом діяльності створеної таємної організації. Якщо вона була спрямована проти уряду ці покарання були значно жорсткішими аніж коли буде відомо лише про мирні цілі таємного товариства. Згідно з статті 360 засновників антиурядових товариств, як державних злочинців очікувало вилучення «прав состояния», заслання у віддалені Сибірські губернії, зокрема Томську і Тобольську, а також передбачала передачу таких засновників в арештантські роти строком від 4 до 8 р.[8, с.110]. Таке суворе покарання керівників означених товариств визначало й суворе покарання осіб, котрі мали можливість донести уряду, але не здійснили цього. Відповідно до статті 360 їх покарання мало відбуватися у формі

ув'язнення у фортеці терміном від 6 місяців до року. Таке саме покарання було й тим хто до вступу в товариство не знав про напрям його діяльності, але після вступу дізнався і не повідомив уряд. За принципом шкідливості (стаття 362) товариства визначалися й покарання керівників товариств, котрі не мали на меті антиурядові дії – від 6 місяців до року у фортеці [8, с.111]. Відповідно й ті хто не донесли про таке «мирне» товариство каралися ув'язненням на строк від 1 до 3 тижнів (стаття 362), те саме чекало й тих хто не знав в яке товариство вступає і не доніс уряду, коли дізнався про нього (стаття 363) [8, с.112]. Наступні статті 364, 365 торкалися відповідальності за надання притулку зборам товариств також в залежності від шкідливості від 6 міс до року, або від 1 тижня до 3 тижнів арешту, а також майна товариств. Стаття 366 розглядала санкції за створення товариства створене без загрози «порядку і спокою» держави, за що винні мали сплати штраф, при цьому досить невизначено наголошувалося, що під діяльністю такою не розуміється «обыкновенные, в назначенное время без всяких особых положений, бывающие собрания для занятия науками, искусством, словесностью, или для невинных не воспрещенных законом увеселений» (стаття 366) [8, с.112]. Варто зазначити, що вказані підписки застосовувались не тільки в ХІХ ст., коли особливим указом було заборонено масонські ложі (Олександра І) [3, с.443] а й на початку ХХ ст., коли необхідність їхнього застосування була розглянута урядом П.А.Столипіна [3, с.444]. Її наявність вважали необхідною для усіх потенційних кандидатів на державну службу й зберегли в скороченому варіанті [3, с.447–448,449].

Список використаних джерел та літератури:

- 1 Державний архів міста Києва, Ф.16, Оп.313, Спр.73 .
- 2 Новиков М.В., Т. Б. Перфилова Университетский устав 1863 г.: пределы академического самоуправления/ М.В.Новиков , Т. Б. Перфилова //Ярославский педагогический вестник – 2013. – № 4. – Том I. (Гуманитарные науки).– С.18-31.
- 3 Подписка о непринадлежности к масонским ложам и другим тайным обществам / Публ. [и вступ. ст.]/ Публ. [и вступ. ст.]Д. И. Раскина // Российский Архив: История Отечества в свидетельствах и документах XVIII—XX вв.: Альманах. — М.: Студия ТРИТЭ: Рос. Архив, 1999. —Т. IX. — С. 443—449.

4 Посохов С.И. Уставы Российских университетов XIX века в оценках современников и потомков / С.И.Посохов// Вопросы образования. – 2006. – №1. – С.370–382.

5 Посохов С.И. Университетская реформа 1863 г. в ряду Великих реформ: историографический аспект/С.И.Посохов//Мир историка: историографический сборник.– Омск : Изд-во Ом. гос. ун-та, 2014. – Вып. 9. – С.81-102. (507 с.)

6 Свод законов Российской империи. Уставы о службе гражданской. – СПб.: Тип. Второго Отделения Собственной Е.И.В.Канцелярии, 1857. – Т.3. – 1416 с.

7 Свод законов Российской империи. Уставы о паспортах, о предупреждении преступлений, о цензуре, о содержащихся под стражею, и о ссыльных. – СПб.: Тип. Второго Отделения Собственной Е.И.В.Канцелярии, 1857. – Т.14. – 909 с.

8 Свод законов Российской империи. Законы уголовные. – СПб.: Тип. Второго Отделения Собственной Е.И.В.Канцелярии, 1857. – Т.15. – 964 с.

9 Университетский устав 1863 года. – СПб.: Тип. Иосафата Огризко, 1863. – 55 с.